

Foto: Monica Syversen

Nordic Tar Network

Nätverksträff på Gotland 2026

Nordic Tar Network

Trätjära har tillverkats i de nordiska länderna i mer än tusen år och är en viktig del av vårt gemensamma immateriella och materiella kulturarv. Både tjärtillverkningen och användningen av tjära kräver ingående kunskaper och erfarenheter om hantverket för att kunna fortleva.

Det nordiska nätverket för tjära är ett samarbete mellan de nordiska länderna som möjliggör utbyten av kunskaper och erfarenheter om tjära. I nätverket står hantverket - framställningen av tjära och metoderna för tjärstrykning i fokus. Syftet är att samla in, dokumentera, utveckla och sprida kunskaper om tjära till brukare, entreprenörer, förvaltare och beslutsfattare. Målet är att bygga upp en bredare kunskapsbas hos alla involverade.

Genom ett samarbete mellan olika kulturarvsaktörer i Sverige, Norge och Finland startade nätverket upp 2017. Sedan dess genomförs återkommande gemensamma aktiviteter som välkomnar alla intresserade. Vartannat år är målet att ett av de medverkande länderna arrangerar en träff. De senaste träffarna har genomförts på Åland 2022 och i Norge 2024, och nu Sverige 2026. Mellan de fysiska träffarna anordnas digitala träffar med presentationer av olika aktiviteter, initiativ eller projekt och information om vad som är på gång.

Många är engagerade i planering och genomförande av aktiviteter för ett levande nätverk. Från Finland är Museiverket och Föreningen Leve tjäran aktiva, samman med Museibyrån från Åland. Från Norge medverkar Fortidsminneforeningen, Riksantikvaren och Kirkens Arbeidsgiverorganisasjon KA. Från Sverige Hantverkslaboratoriet vid Göteborgs universitet, Riksantikvarieämbetet och Svenska kyrkan. Genom H+ Arkitekter är Danmark representerat i nätverket sedan 2024.

Tjärtradition på Gotland

Gotländsk fura är känd för gott hartsinnehåll som lämpar sig väl för tjärbränning. Traditionen att bränna tjära i sojde (tjärdal) är känt på Gotland från tidig medeltid och var fram till sent 1800-tal av stor betydelse vid varje större gård. I takt med att mindre tjärfabriker byggdes, samt att tillgången på stenkolstjära ökade, minskade sedan tjärframställningen i sojde för att slutligen helt upphöra.

Att tjärtraditionen ännu är ett levande kulturarv på Gotland är tack vare hembygdsföreningarna som på 1980–90 talet påbörjade renovering flertalet äldre sojden i olika socknar. Vid tiden fanns fortfarande personer i livet som i sin ungdom varit med vid traditionell sojdebränning och därmed kunde föra kunskapen vidare. Hur sojdet byggs upp och eldas kan se olika ut över ön. Den vanligaste metoden idag är att bygga ett pinnsojde likt det som byggdes under nätverksträffen i Eke. Pinnsojdet utgörs av tätpackad tjärved i en cirkel med ett eldningshål i mitten. Konstruktionen täcks sedan med dus för en jämn och långsam bränningsprocess. Idag har Gotland uppåt 15 mer eller mindre aktiva sojdeslag varav ungefär hälften bränner ett sojde varje år.

Mycket av kunskapen om den färdiga tjärproduktens funktion och användning har dock fallit bort genom åren och idag arbetas det återigen med att bygga upp denna kunskap. Studier av framför allt kyrkliga räkenskaper visar att man på Gotland, liksom i övriga Norden, historiskt använt kimrök, kolsvärta samt i vissa fall rödfärg för att blanda i trätjäran. Dock går det inte att styrka att man liksom i Norge använt rent kol eller sand för att förtjocka tjärlagren, Gotlands tradition av att stryka flera tunna lager har i stället mer gemensamt med den finska traditionen.

Nätverkets nionde seminarium

Nätverksträffen arrangerades på Gotland 20–22 maj 2026. Arrangörer för träffen var Visby stift, Samfälligheten Gotlands kyrkor, Eke och Ardre soideslag, Gotlands Museum, Riksantikvarieämbetet, Svenska kyrkans kansli i Uppsala, samt Hantverkslaboratoriet vid Göteborgs Universitet.

Den träff som genomfördes på Gotland hade temat Förberedelserna för bränning av tjära i mila. Gotland är en av få platser i Sverige där det finns en levande tradition att bränna tjära i mila. Tjärbrännarlagen, lokalt betecknat sojdeslagen, från Ardre, Eke-Havdhem och Vamlingbo medverkade som värdar för träffen. Syftet med träffen var att stimulera utbytet av kunskaper och erfarenheter från pågående projekt och aktiviteter. För träffens genomförande söktes extern finansiering, arrangören vill rikta ett extra stort tack till följande finansiärer: Riksantikvarieämbetet, Länsstyrelsen på Gotland, Visby stift och Samfälligheten Gotlands kyrkor, DBW, Hantverkslaboratoriet, Svenska kyrkan, Riksantikvaren Norge, KA Norge, Museiverket Finland, Landskapsregeringen Åland, Vilhelmina von Hallwyls Gotlandsfond.

Programmet var uppbyggt med en första eftermiddag i Visby innerstad med föreläsningar i Almedalsbiblioteket samt stadsvandring med besök på tre fasta stationer. Dag två och tre fokuserade på exkursioner runt Gotland med stopp vid såväl nystrukna kyrktak, testprojekt med tjära och historiska takkonstruktioner med tjärrester bevarade. Eftermiddagen under dag två ägnades åt att tillsammans med Eke sojdeslag praktiskt gå igenom förberedelserna inför en sojdebränning.

Gruppfoto på deltagare och medverkare till årets tjärnätverksträff vid Eke. Foto: Mimmi Göllas.

Onsdag 20 maj

Nätverksträffen inleddes med tio föreläsningar på Almedalsbiblioteket. Föreläsningarna behandlade ämnen som; vilken information kyrkoräkenskaper kan ge om historisk användning av tjära, redovisning av ett tjärbränningsprojekt från sydöstra Estland och kartläggande av myrmilor i Trondheim. Flertalet föreläsningar presenterade pågående och avslutad forskning kring tjärans olika egenskaper vid strykning i olika temperaturer, tjocklek av tjärlager, uppbyggnad av pansarskikt med hjälp av olika typer av ballast, motstånd mot väta, samt hur olika klimatzoner och underlagsmaterial påverkar tjärans hållbarhet.

Dagen avslutades med att deltagarna i grupper besökte tre stationer i Visby innerstad. Johan Gardelin, Riksantikvarieämbetet, redovisade för Visbys historia och medeltida funktion som handelsstad med uppgång och fall. Ludvig Tigerhjelm, tjärstrykare och kulturmålare vid ÖfwerSelö Byggnadshantverk och kulturvård, visade ett pågående tjärstrykningsprojekt på en av Visbys profana byggnader, samt resonerade kring yrkeserfarenheter av hållbara tjärlager. Ola Nyström, Gotlands museum, berättade om historisk användning av tjära i olika delar av Visby innerstad.

Mimmi Göllas från Hantverkslaboratoriet med tjärnätverksträffens arrangörer utanför Almedalsbiblioteket. Senare under dagen var det rundvandring i Visby där bland annat Ludvig Tigerhjelm från ÖfwerSelö Byggnadshantverk och kulturvård (till vänster i bild) berättade om tjärprojekt i innerstaden. Foto: Ola Nyström (tv), Mimmi Göllas (th).

Torsdag 21 maj

Vid torsdagens exkursion kördes deltagarna inledningsvis till Tofta kyrka för att där studera Tofta kyrkas faltak som tjärstrukits med en pigmenterad tjära – svart järnoxid. Max Rydahl berättade om projektets genomförande och den önskade effekten av pigmentering – ett motståndskraftigare tjärlager mot UV-ljus och en förväntad uppbyggnad av ett tjockare lager av tjära.

Därefter körde bussen till museigården Norrbys i Väte där deltagarna bjuds på fika och fick en presentation av gårdens historia av Hanna Hörnsten och Lisen Johansson, Gotlands museum. Därefter berättade Pär Malmros om uppstrykningsprover av olika typer av tjäror – med olika inblandningar av pigment, sand och kol. Ola Nyström tog därefter vid och berättade om ett genomfört projekt som innebar provbränning av tjära i tjärgrop som genomfördes 2024 – att bränna tjära i grop är en mer primitiv metod jämfört med sojde. Tjärgropen anlades efter en vendeltida förlaga som dokumenterats vid arkeologiska utgrävningar utanför Visby. Därefter körde bussen vidare till Eke där lunch serverades på Ekegården.

Eftermiddagen fokuserade på sojdet, med huvudtema *Förberedelserna för bränning av tjära i tjärdal i* samarbete med Eke sojdeslag. Tre stationer var förberedda. En station där deltagarna fick se hur det går till när lämpliga stubbar för tjärbränning väljs ut och bryts upp ur marken. Vid nästa station fick deltagarna själva prova på att smaita delar av stubbarna, det vill säga att med hjälp av yxa avlägsna bark och ytlig ved tills endast den användbara fetveden kvarstår. Vid sista stationen fick deltagarna hjälpas åt att bygga sojdet – som tändes dagen därpå. De utvalda vedstyckena placeras inifrån och ut i allt vidare, flacka cirklar och packades med slägga. Under tiden servareades fika och hembrygd Gotlandsdricka. Dagen avslutades med gemensam middag på Ekegården innan bussen körde deltagarna åter till Visby.

Max Rydahl berättar om tjärstrykningsprojektet på Tofta kyrka som nyligen strukits med tjära pigmenterad med järnoxidsvart. Foto: Mimmi Göllas.

Överst till vänster berättar Hanna Hörnsten och Lisen Johansson om museigården Norrbys historia och bjuder på gårdsbakat bröd. Till vänster inspektion av provstrykningar med tjära. Den nedre bilden visar tjärgropen vid Norrbys museigård där Ola Nyström berättar om projektet. Foto: Ola Nyström (övre tv), Mimmi Göllas.

Erik Johansson berättar om återuppbyggnad av sojdeslagen på 1980-talet och arbetet fram till idag. Till höger visar Bertil Allmungs hur man tar upp lämpliga stubbar till tjärbränning. Undre bilderna visar uppbyggnaden av sojdet för årets bränning vid Ekes sojdeslag. Foto: Mimmi Göllas.

Fredag 22 maj

Fredagens exkursion gick först till Ganthems kyrka där Pär Malmros berättade om tjärstrykningsförsök på kyrkans olika takfall. Försöket innebar att olika typer inblandningar i tjäran och uppvärmningstemperaturer testades på de olika takfallen.

Därefter gick bussen till Garde kyrka och den medeltida romanska takkonstruktion som finns bevarad under den nuvarande yttre takkonstruktionen. På det romanska taket har tjärrester bevarats – som just nu studeras närmare på laboratorier. Deltagarna delades upp i grupper och fick rundvisning av den välbevarade kyrkointeriören, den medeltida takkonstruktionen och kyrkogården. Visning och föredrag hölls av Pär Malmros, Rebecka Svensson och Ola Nyström.

Efter gemensam lunch vid kyrkan gick bussen tillbaka till Visby efter en mycket kunskapsuppbyggande nätverksträff. De deltagare som hade möjlighet att stanna kvar på Gotland till kvällen var sedan välkomna tillbaka till Eke för att vara med vid tändningen av sojdet som byggdes vid torsdagens aktivitet.

Sojdet i Eke är tänt. Här fördelas dus över konstruktionen för att säkerställa en jämn bränning. Foto: Monica Syversen.

GÖTEBORGS UNIVERSITET

HANTVERKSLABORATORIET

Länsstyrelsen
GOTLANDS LÄN

Gotlands
Museum

Svenska
kyrkan

Svenska
kyrkan
Visby
stift

SAMFÄLLIGHETEN
GOTLANDS KYRKOR

